

III

Het apriori als ideëel voorwerp bij E. Husserl

§ 10 *Kritiek op het psychologisme*

Husserls denken⁵⁸ vindt zijn uitgangspunt in het positivisme en naturalisme van zijn tijd. De werkelijkheid wordt door die denktradities opgevat als een geheel van fysische en psychische processen die toegankelijk zijn voor uiterlijke respectievelijk innerlijke waarneming. Deze processen krijgen hun eenheid door de veronderstelling dat de elementen ervan causaal-wetmatig samenhangen. Zowel fysica als psychologie zoeken naar wetmatige verbanden door verschijnselen te interpreteren binnen het hypothetisch verband van fysische of psychologische theorieën. Het theoretisch denken veronderstelt daarbij dat niet-waarneembare entiteiten, zoals elementen en krachten, ten grondslag liggen aan de waarneembare verschijnselen.

Op basis van een dergelijk natuurwetenschappelijk wereldbeeld blijkt het volgens Husserl niet mogelijk te zijn de geldigheid van het apriorisch denken van logica en wiskunde te begrijpen. De logici die een empiristische theorie over het denken aanhangen, proberen apriorische kennis te funderen door te wijzen op de wetmatigheden die binnen het menselijk denken gelden. De logische wetten zijn volgens deze interpretatie denkwetten met een universele empirische gelding. Ze kunnen in principe door empirisch psychologisch onderzoek opgespoord en gevalideerd worden. Husserl verzet zich tegen een dergelijke poging tot fundering van het apriorisch denken. De empirische waarneming kan niet de grondslag zijn van de algemeenheid waarop wiskunde en logica aanspraak maken. Husserl meent dat het naturalisme van zijn tijd tot sceptische consequenties leidt. Zou de geldigheid van apriorische kennis immers op feiten gebaseerd zijn dan was zij een kwestie van waarschijnlijkheid en inductie. Logica en wiskunde, maar ook de axiologie zouden dan op een lijn staan met de kennis die de empirische wetenschappen opleveren. Ze zouden evenmin als de empirische wetenschappen tot exacte begripsomschrijvingen

⁵⁸ In deze uiteenzetting over Husserl beperk ik me tot Husserls denken ten tijde van de eerste druk van de *Logische Untersuchungen* (1900/1901). In die gestalte heeft het Max Weber beïnvloed, zoals blijkt uit Webers verwijzingen naar Husserl (WL 77 noot, 102 noot 2, 109, 110 noot 2) en zijn gebruik van de term 'phänomenologisch' (WL 70 noot 1 en 2, 116, 126, 288 noot 3). Al Webers verwijzingen naar Husserl zijn instemmend. Webers latere afwijzing van de fenomenologie heeft in ieder geval tot 1913 (wanneer Weber nog met instemming naar Husserl verwijst - zie WL 427) geen betrekking op Husserl. Mijns inziens slaat Webers afwijzing van de fenomenologie niet op Husserl maar op auteurs die onder invloed van de vroege fenomenologie de 'wezensschouw' (zie § 11) tot methode van empirisch onderzoek maken (zie ook § 14). Bij mijn verwijzingen naar de eerste oplage van de *Logische Untersuchungen* (LU, A), geef ik ook de corresponderende paginering van de tweede druk (B).

kunnen komen. Zodra we ons in de zin van de apriorische kennis verdiepen, is die opvatting onhoudbaar.⁵⁹

Volgens Husserl is het evident dat de logische wetten niet slaan op empirisch gegeven denkacten van individuen maar op denkinhouden. Het psychologisme laat zich misleiden door de dubbelzinnige terminologie die de logica hanteert. 'Begrip', 'oordeel', 'sluitrede', 'conclusie' kunnen zowel betrekking hebben op reële psychologische belevingen, als op logische inhouden die niets zeggen over iets reëls.⁶⁰ In het laatste geval gaat het om het uitdrukken van inzicht omtrent ideële geldigheid die van een volstreckte, apriorische algemeenheid is. In het eerste geval gaat het om het denken van dit of dat individu of deze of die klasse van individuen. De pretentie van logica en wiskunde is, dat hun kennis niet afhangt van dit of dat individu, noch van enige reële gebeurtenis of toedracht, maar dat ze waarheden vatten die in zichzelf noodzakelijk zijn.

Dat de som van drie hoeken van de Euclidische driehoek gelijk aan de som van twee rechte hoeken is, zegt niets over een reëel bestaande, empirische driehoek die getekend is op een of ander papier, maar zegt iets over een eigenschap van de driehoek als zodanig. Het is een wezenswet die geldt, onafhankelijk van het al dan niet bestaan van empirische driehoeken. Deze wet is betrokken op de driehoek als ideële entiteit. Husserl noemt zo'n entiteit een 'species'. Het is een ideëel voorwerp, omdat het als subject in een oordeel kan optreden. 'Het getal 4 is even', zegt iets over de species, het ideële individu 4. Het bestaat als ideële mathematische entiteit. Dit bestaan is geen reëel bestaan in ruimte en tijd. Het getal 4 is niet een aantrefbaar reëel ding, maar het heeft mathematische existentie, het geldt. Het bestaan van het ideële heeft de zin van een ideëel gelden.⁶¹ Het enige dat uit een wezenswet afgeleid kan worden is een negatief existentie-oordeel, bijvoorbeeld: 'Er kan geen driehoek bestaan, waarvan de som der hoeken niet even groot is als de som van twee rechte hoeken'. Wezenswetten duiden op ideële mogelijkheden en empirische onmogelijkheden. De wezenswet omtrent de hoeken van de driehoek beweert niet, dat er reële driehoeken bestaan, maar alleen dat wanneer en in zoverre ze bestaan, ze een bepaalde eigenschap niet kunnen missen. De wezenswetten drukken dus logische mogelijkheden van reëel bestaan uit. Ze laten zien wat überhaupt kan bestaan, met andere woorden wat niet als zodanig van het bestaan is uitgesloten. Van het bestaan logisch uitgesloten is bijvoorbeeld een vierkante driehoek. Het bestaan daarvan is onmogelijk, hoewel we wel zinvol over een vierkante driehoek kunnen nadenken. We zien bijvoorbeeld in dat het uitgesloten is dat aan een zodanige gedachtenconstructie bestaan toekomt.⁶²

59 LU I, A / B 87: "Die Einsichtigkeit der *logischen* Gesetze steht fest. Aber sowie man ihren Gedankengehalt als einen psychologischen versteht, hat man ihren originären Sinn, an den die Einsichtigkeit geknüpft war, total geändert. Aus exakten Gesetzen sind (...) empirisch vage Allgemeinheiten geworden, die, bei gehöriger Beachtung ihrer Unbestimmtheitssphäre, Gültigkeit haben mögen, aber von aller Evidenz weit entfernt sind."

60 LU I, A / B 134v, 139v.

61 Th. de Boer, (1966), *De ontwikkelingsgang in het denken van Husserl*, p. 300.

62 LU II, A 312v / B₁ 326vv.

Husserls these is dat dit soort inzichten niet gefundeerd kan worden door een verwijzing naar het al dan niet voorkomen van empirische verschijnselen. De inhoud van ons inzicht kan niet afgeleid worden uit een denkdwang die inherent is aan de menselijke psyche. We mogen logische grond niet verwarren met empirische oorzaak en conclusie niet met gevolg.⁶³ Realiter is het menselijk denken een conglomeraat van empirisch constateerbare psychische verschijnselen die causaal samenhangen. In de *Logische Untersuchungen* beschouwt Husserl dit als de eigenlijke realiteit. Het bestaan in primaire zin, dat wil zeggen het reëel in ruimte en tijd gegeven zijn, komt alleen aan het door causale processen bijeengehouden reële tijdelijke zijnde toe. Husserl houdt in dat opzicht vast aan het naturalistische wereldbeeld. Alleen heeft hij ontdekt dat binnen dat wereldbeeld de zin en geldigheid van de apriorische wetenschappen niet te denken is. De eeuwige, ontijdelijke geldigheid van het apriori kan niet gereduceerd worden tot het tijdelijke. Als we dat deden, zouden we immers de zin van het logisch en mathematisch denken miskennen.

Alleen een wijze van beschouwen die zich niet bij voorbaat vastlegt op een naturalistische ontologie van dingen en causale processen, kan recht doen aan de intenties van de apriorische wetenschappen. Hoe kunnen we tot een zodanige onbevooroordeelde beschouwingswijze komen? Dat kan volgens Husserl door te letten op hetgeen in de innerlijke waarneming evident gegeven is, dus zonder een beroep te doen op de hypothetische constructies van het empirisch-wetenschappelijke denken. De denkende en waarnemende betrokkenheid op het feitelijke is net zo evident gegeven als het bewustzijn van de boventijdelijke geldigheid van het apriori.

Een onbevooroordeelde beschouwingswijze vereist dat we afzien van de reële objecten van ons denken en waarnemen. Evident is ons bewustzijn van het reële en het ideële, waarbij we de aard van de voorwerpen van het denken en waarnemen nog in het midden kunnen laten. Dit is de fenomenologische reductie. Door deze reductie, die een afzien van het reële bestaan van de objecten inhoudt, houden we een sfeer van evident in de innerlijke waarneming toegankelijke bewustzijnsfenomenen over, die we kunnen analyseren zonder metafysische presupposities. Het blijkt evenwel in de loop van Husserls analyse, dat een zuivere beperking tot fenomenen van het bewustzijn, waarbij we met andere woorden afzien van het al dan niet bestaan van de objecten ervan, niet volledig mogelijk is. In het bewustzijn van het reële en ideële is namelijk ook evident het reële en ideële object gegeven op de wijze waarop het door het bewustzijn wordt geïntendeerd. In de praktijk van zijn analyses bezint Husserl zich dus ook

63 LU I, A / B 104: "...es fehlt ihr [de psychologistische leer] hier wie überall die Möglichkeit, den objektiven Gültigkeitsanspruch der logischen Wahrheiten, und damit auch ihre Funktion als absolute Normen des richtigen und falschen Urteilens, zum Verständnis zu bringen. Wie oft ist dieser Einwand erhoben, wie oft ist bemerkt worden, daß die Identifikation von logischem und psychologischem Gesetz auch jeden Unterschied zwischen richtigem und irrigem Denken aufhöbe, da die irrigen Urteilsweisen nicht minder nach psychologischen Gesetzen erfolgen als die richtigen." LU I, A / B 107: "Wer einen begangenen Fehlschluß allen kritischen Einwänden zum Trotz immerfort aufrethält, fühlt die 'unerschütterliche Notwendigkeit', den Zwang des Nichtanderskönnens - er fühlt ihn genau so wie derjenige, der richtig schließt und auf der erkannten Richtigkeit bestehen bleibt." Vgl. ook LU I, A / B 134 en LU II, A / B₁ 94.

op de voorwerpen van verschillende vormen van intentie: het reëel zijn, dat het voorwerp is van het op het tijdelijke gerichte denken en aanschouwen, en het ideëel zijn, dat het voorwerp is van een apriorisch intenderen.⁶⁴

Het probleem met het psychologisme is, dat de evidente betrekking van ons bewustzijn tot het ideële wordt miskend. Zij wordt gereduceerd tot, dan wel verward met ons denken en waarnemen van empirisch gegeven objecten. Dat is Husserls centrale kritiek op het nominalistische denken. Dit denken wil de eigen aard van het bewustzijn van apriorische algemeenheid niet erkennen. Het is bevangen in het filosofisch vooroordeel, dat een dergelijke erkenning zou leiden tot het opvatten van wezens als reëel bestaande dingen in ruimte en tijd, of tot het interpreteren van wezens als reële bestanddelen van het bewustzijn, zoals bijvoorbeeld Locke doet.

Volgens Husserl kunnen deze filosofische vooroordelen overwonnen worden door een zorgvuldige fenomenologische verheldering van ons denken en aanschouwen. Een dergelijke verheldering moet zich strikt houden aan een beschrijving van de intentionele belevingen die evident voor de innerlijke waarneming gegeven zijn. Husserl wil de eigen aard van het bewustzijn van apriorische geldigheid fenomenologisch verhelderen. Voor een zodanige onbevooroordeelde beschouwingwijze omvat ons bewustzijn van het apriori niet alleen het denken, maar ook het aanschouwen. Als we dit niet zouden erkennen dan zouden we namelijk nooit kunnen begrijpen waarop de exacte zin en geldigheid van het apriorisch denken gebaseerd is. Alleen in een apriorische aanschouwing kan de specifieke zin en geldigheid van de apriorische begrippen, bijvoorbeeld het getalsbegrip van de wiskunde, verhelderd en beproefd worden. Het blijkt, dat onze aanschouwing van het apriori 'gefundeerd' is door het zintuiglijk aanschouwen. Een schouw van het apriori kan namelijk alleen tot stand komen wanneer een eventueel voor de fantasie aanwezig zintuiglijk gegeven functioneert als representant van een ideëel object. Maar dat wil niet zeggen dat het bewustzijn van een ideëel object of dat object zelf gereduceerd kan worden tot de orde van de zintuiglijke waarneming of het empirisch gegeven bestaan van reële dingen.

Husserl verdedigt de oorspronkelijke zin van het algemeenheidsbewustzijn en van de ideële objecten waarop het betrokken is. Net zo min als ons bewustzijn van betekenis betrokken is op het reële gegeven dat als teken functioneert, is ons bewustzijn van het apriori betrokken op de zintuiglijk gegeven representant van het ideële. Die representant wordt immers op zodanige wijze geduid of geïnterpreteerd dat we er niet meer thematisch op betrokken zijn, maar dat hij een steunpunt is voor een schouw van het apriori. Het reële tijdelijke zijn van een getekende driehoek wordt geduid als een teken van het ideële zijn van de driehoek als zodanig. Husserl gaat zo ver dat hij beweert, dat we logisch gesproken met twee totaal verschillende ordes van zijn te maken hebben. Hij stelt dat de ideële orde der wezenswetten volledig onafhankelijk is van het reële tijdelijke zijn van fysische of psychische verschijnselen. In de keten van psychische verschijnselen is het onjuiste oordelen evenzeer veroorzaakt als het

64 LU II, A / B₁ 123vv.

juiste oordelen. In het feitelijke denken bestaan onjuiste oordelen op dezelfde wijze als juiste, namelijk als subjectieve overtuigingen.⁶⁵ Ideëel gesproken sluiten contradictoire proposities (*Sätze*) elkaar daarentegen uit. Van twee elkaar tegensprekende zinnen kan er maar één gelden. De kloof tussen het reële en het ideële maakt Husserl dus erg diep. Hij stelt zelfs dat, hoewel een sluitrede of bewijs in strijd met de wet van de tegenspraak logisch onmogelijk is, zo'n tegenspraak heel wel reëel kan voorkomen. Zo hebben bijvoorbeeld Hegel en Epicurus de wet van de tegenspraak in hun denken geloofend. Maar ook in een ingewikkelde redenering treedt feitelijk gesproken frequent een tegenspraak op.⁶⁶

Husserls antipsychologische redenering leidt tot een scheiding van zijn en geldigheid, van reëel zijn en ideëel zijn. Om elke gedachte aan herleiding van het ideële tot het reële te vermijden, stelt hij ze voor als verschillende ordes van zijnden, als verschillende rijken.⁶⁷ Je kan de wet van de tegenspraak niet funderen door er op te wijzen dat het empirisch onmogelijk is haar te loochenen. Husserl houdt staande dat dat laatste empirisch juist wel mogelijk is, ook al is het een ideële onmogelijkheid. Husserls juiste inzicht in de onreducbaarheid van het ideële tot het empirische leidt tot een paradoxale conclusie: dat het ideële en het reële geen enkele innerlijke betrekking tot elkaar hebben. Hij weerspreekt met deze conclusie zijn these, dat een wezensinzicht een negatief existentieoordeel impliceert. Door de geldigheid van het ideële op de tocht te zetten, ondergraaft Husserl zijn basisintuïtie dat ideële beginselen een onloochenbare geldigheid voor ons feitelijk denken hebben.⁶⁸ Op de achtergrond van zijn gedachtengangen speelt een positivistische ontologie. De wereld als realiteit is een causale samenhang van psychische en fysische fenomenen. Daarin is voor apriorische samenhangen en voor normen geen plaats. Reëel bestaan er alleen maar gebeurtenissen die in wetmatig causaal verband met elkaar staan. De wereld is een conglomeraat van dingen die elkaar causaal beïnvloeden.⁶⁹

65 Vgl. noot 63.

66 LU I, A / B 141. Vgl. LU I, A / B 207v.

67 LU I, A / B 68: "Die psychologischen Logiker verkennen die grundwesentlichen und ewig unüberbrückbaren Unterschiede zwischen Idealgesetz und Realgesetz, zwischen normierender Regelung und kausaler Regelung, zwischen logischer und realer Notwendigkeit, zwischen logischem und Realgrund. Keine denkbare Abstufung vermag zwischen Idealem und Realem Vermittlungen herzustellen." LU I, A / B 99: "Sätze, die in Begriffen gründen (und auch nicht das, was in Begriffen gründet, auf Tatsachen bloß übertragen), können nichts darüber aussagen, was wir mit Bewußtsein in irgendeinem Moment tun oder nicht tun können; sind sie (...) überzeitlich, so können sie keinen wesentlichen Inhalt haben, der Zeitliches, also Tatsächliches betrifft. Jedes Hineinziehen von Tatsachen in Sätze dieser Art hebt ihren eigentlichen Sinn unvermeidlich auf. Demgemäß ist es klar, daß jenes Naturgesetz, das von Zeitlichem, und das Normalgesetz (das echte Prinzip vom Widerspruch), das von Unzeitlichem spricht, durchaus heterogen sind, und daß es sich also nicht um *Ein* Gesetz handeln kann, das in demselben Sinne nur in verschiedener Funktion oder Anwendungssphäre auftritt." Vgl. LU I, A / B 164v, 173, 178, 186.

68 LU II, A 669vv / B₂ 197v brengt dit zeer nadrukkelijk naar voren.

69 De hier naar voren gebrachte interpretatie van de *Logische Untersuchungen* steunt sterk op de grondige studie van Th. de Boer, (1966), *De ontwikkelingsgang in het denken van Husserl*, in het bijzonder deel II, p. 159-351.

Het is dit dualisme van feitelijkheid en geldigheid dat zo'n belangrijke rol in Webers denken zal gaan spelen. Ondanks het feit dat deze tegenstelling ook in Rickerts denken een rol speelt, is Webers strikte scheiding van feitelijk bestaan en normatieve geldigheid en - corresponderend - van empirische en dogmatische takken van wetenschap (*Disziplinen*)⁷⁰ gebaseerd op Husserls dualisme. Bij Rickert wordt het metafysisch dualisme immers niet doorgetrokken tot het logisch onderscheid van empirische en normatieve wetenschappen. Het apriori waar het intellect theoretisch op georiënteerd is blijft bij Rickert onderbelicht, omdat hij het apriori alleen binnen een ethische context expliciteert (zie §§ 5, 6). Het onderscheid van empirische en normatieve duiding, dat zo'n belangrijk bestanddeel van Webers opvattingen over verstaan zal gaan vormen, vindt zijn oorsprong in Husserls dualisme van reëel en ideëel zijn.

§ 11 *De relatie van apriori en aposteriori*

We hebben reeds gezien, dat volgens Husserl apriorische kennis evenals alle andere kennis gebaseerd is op aanschouwing. Husserl stelt dat apriorische kennis wel aanvangt met zintuiglijke ervaring maar er niet aan ontspringt.⁷¹ Het gaat bij apriorische kennis immers om een apriorische aanschouwing. De oordelen van de apriorische wetenschappen verwijzen niet naar empirische realiteiten maar naar een ideëel gelden. Aan de hand van iets reëels kunnen we ons in een schouw op het ideële betrekken. De reële driehoek op het papier is een zintuiglijk teken aan de hand waarvan we het ideële schouwen. Husserl wijst er met klem op dat deze schouw onloochenbaar gegeven is. Als we zeggen '3 is meer dan 2', dan kunnen we dat aan de hand van iets concreets inzien. Maar het gaat er dan niet om dat deze uitspraak hier en nu, in dit concrete geval opgaat, maar dat zij als zodanig geldt. Zodra we dat inzien is deze wet voor ons apodictisch evident. We zien haar als zodanig in. Zij gaat op voor 'de' twee en 'de' drie, en niet slechts voor deze drie boeken hier die meer zijn dan die twee boeken daar.

Dat we naar aanleiding van een empirisch gegeven kunnen inzien dat iets wezensnoodzakelijk is, impliceert dat er psychische fenomenen moeten zijn die op wezensnoodzaak betrokken zijn. We moeten psychische fenomenen dan wel onder een ander gezichtspunt beschouwen dan de empirische psychologie doet. Husserl maakt een onderscheid tussen het bewustzijn als conglomeraat van psychisch reële belevingen die een eenheid vormen door causale samenhangen en het bewustzijn als verzameling van psychische acten, intentionele belevingen, die object van beschouwing zijn voor een zuiver descriptieve, fenomenologische psychologie. De laatste wijze van beschouwen vat psychische verschijnselen op als klasse van belevingen die ergens op betrokken zijn. In het oordeel beoordelen we iets, in de hoop hopen we ergens op, in de haat of het verlangen haten we iets of verlangen we ergens naar, in de waarneming nemen we iets

70 WL 322, 356v, 439v, 508vv, 536, 542. De term 'dogmatisch' verwijst naar Kant. Het filosofisch denken is voor Kant dan dogmatisch als het naar apodictisch zekere kennis zoekt door middel van deductie uit apriorische begrippen (*Kritik der reinen Vernunft*, B 763vv).

71 LUI, A / B 75; dit verwijst naar Kant, *Kritik der reinen Vernunft*, B 1.

waar. Zulke belevingen kunnen intentioneel genoemd worden, omdat ze op bepaalde wijze, bijvoorbeeld bij oordelen, hopen, haten, verlangen, waarnemen, betrokken zijn op een inhoud of voorwerp.⁷² Het is een zuiver descriptieve psychologie - dat wil zeggen een fenomenologische wezens-psychologie - die de evidente zin van zulke intentionele belevingen of 'acten' kan ophelderen. We zoeken dan niet naar een causaal-genetische verklaring van psychische verschijnselen, maar proberen alleen de evidente zin ervan te vatten.

Husserl probeert met andere woorden te verhelderen hoe reële psychische belevingen op reële en ideële voorwerpen betrokken zijn. Dit kan wat betreft de acten van voorstellen op tweevoudige wijze: via een act van 'betekenen' en van waarnemen. We kunnen over een bepaald object spreken, bijvoorbeeld over deze individuele groene appel, en we kunnen de bedoelde appel waarnemen. In het eerste geval is er alleen een act van 'leeg' betekenen, in het tweede geval wordt deze act 'vervuld' door een waarneming. Hetzelfde gaat op voor het geval we over iets ideëls spreken. We kunnen de driehoek als zodanig bedoelen en weten waarover we spreken. We kunnen ook aan de hand van een individuele, bijvoorbeeld op papier getekende driehoek aanschouwend betrokken zijn op de driehoek als zodanig.⁷³ Dit laatste is wat Husserl 'wezensschouw' noemt, namelijk het betrokken zijn op de aanschouwelijke vervulling van het 'leeg' intenderen van een wezenssamenhang. Zodra het leeg betekenen volledig vervuld wordt door een aanschouwing, dat wil zeggen zodra er een aanschouwelijk voorwerp zo gegeven is als het geïntendeerd wordt, kunnen we van 'evidentie' spreken.⁷⁴ Dit noemt Husserl ook wel een 'dekking' van betekenisintentie en aanschouwing.⁷⁵

Het bewustzijn van apriorische samenhangen is eigenlijk iets bijzonders. Het impliceert namelijk dat er een verband van het reële en het ideële gedacht kan worden. Daar is Husserl zeer voorzichtig mee vanwege zijn afwijzing van het psychologisme. Hoe karakteriseert Husserl dit verband? De reële psychische act of het reële voorwerp ervan is een enkel geval (*Vereinzelung*) van een apriorische identiteit. We kunnen bijvoorbeeld de ideële identieke betekenis telkens opnieuw realiseren in individueel onderscheiden acten van betekenen. Het ideële rood is het identieke waarvan de individuele roodheid van vele verschillende rozen de enkele gevallen zijn. De verhouding van ideël zijn en reël zijn is

72 LU II, A 347v / B₁ 366v.

73 In het bijzonder LU II, A 139vv / B₁ 140vv; A 634vv / B₂ 162vv. Vgl. LU I, A / B 171. Ik ga hier verder niet in op het onderscheid van categoriale aanschouwing en wezensschouw.

74 LU II, A 590 / B₂ 118: "...wo sich eine Vorstellungsintention durch diese ideal vollkommene Wahrnehmung letzte Erfüllung verschafft hat, da hat sich die echte *adaequatio rei et intellectus* hergestellt: *das Gegenständliche ist genau als das, als welches es intendiert ist, wirklich 'gegenwärtig' oder 'gegeben'*;" Vgl. LU I, A / B 190, 229v.

75 LU II, A 594 / B₂ 122: "Die Evidenz selbst ist, sagten wir, der Akt jener vollkommensten Deckungssynthesis. Wie jede Identifizierung ist sie ein objektivierender Akt, ihr objektives Korrelat heißt *Sein im Sinne der Wahrheit* oder auch *Wahrheit* - (...) Halten wir zunächst den eben angedeuteten Begriff der Wahrheit fest, so ist die *Wahrheit* als Korrelat eines identifizierenden Aktes ein *Sachverhalt* und als Korrelat einer deckenden Identifizierung eine *Identität: die volle Übereinstimmung zwischen Gemeintem und Gegebenem als solchem*. Diese Übereinstimmung wird in der Evidenz *erlebt*, sofern die Evidenz der aktuelle Vollzug der adäquaten Identifizierung ist." Vgl. LU II, A / B₁ 51.

die van eenheid en veelheid; van eeuwigheid en tijdelijkheid; van mogelijkheid en werkelijkheid.⁷⁶ Er is dus heel wat meer aan de hand met de onderscheiding van twee zijnssferen dan het gewoon naast elkaar bestaan van twee ordes van entiteiten. In het empirisch wetenschappelijk denken veronderstellen we altijd al dat ons denken factisch verloopt volgens ideële denkwetten die voor de apriorische wetenschap toegankelijk zijn. Het feitelijk denken kan opgehelderd worden wat betreft de ideële voorwaarden van zijn mogelijkheid. Een wetenschap kan slechts aanspraak maken op geldigheid in zoverre zij zich stelt onder de ideële voorwaarden waaronder kennis alleen mogelijk is, dat wil zeggen in zoverre zij niet strijdig is met die voorwaarden.⁷⁷

Het feit dat ideële wetten überhaupt voor het menselijk kennen toegankelijk zijn, veronderstelt dat we het concrete redeneren hier en nu mogen interpreteren als instantie van de boventijdelijke geldigheid van bepaalde logische samenhangen. We hebben een concreet geval van geldig redeneren nodig als voorbeeld om een logische samenhang in abstracto te kunnen vatten. Maar het geval ontleent realiter zijn geldigheid aan het feit dat het betrokken is op een logisch noodzakelijke samenhang. Afgezien daarvan is het slechts een zinloos psychisch feit, dat gegeven is naast andere feiten.

Het ideële blijkt met andere woorden de eigen aard van de reële voltrekking ervan te constitueren!⁷⁸ Want zonder dat het voltrekken innerlijk op het ideële betrokken is, heeft het geen eigen zin. We zouden dit de 'zinconstitutie' van het denken en waarnemen kunnen noemen. Het kennen wordt alleen geconstitueerd wanneer het betrokken is op de ideële voorwaarden van zijn uitoefening. Als die betrokkenheid afwezig is kunnen we niet meer in eigenlijke zin van 'kennen' spreken. De subjectieve realisatie van het ideële of objectieve moet de

76 LU I, A / B 129v: "So ist nun auch die Wahrheit eine Idee, wir erleben sie wie jede andere Idee in einem Akte auf Anschauung gegründeter Ideation (es ist dies hier natürlich der Akt der Einsicht) und gewinnen auch von ihrer identischen Einheit gegenüber einer verstreuten Mannigfaltigkeit von konkreten Einzelfällen (d.i. hier von evidenten Urteilsakten) in der Vergleichung Evidenz. Und wie das Sein oder Gelten von Allgemeinheiten auch sonst den Wert von *idealen Möglichkeiten* besitzt - nämlich in Hinsicht auf das mögliche Sein von empirischen Einzelheiten, die unter jene Allgemeinheiten fallen -so sehen wir dasselbe auch hier: die Aussagen 'die Wahrheit gilt' und 'es sind denkende Wesen *möglich*, welche Urteile des bezüglichen Bedeutungsgehaltes einsehen', sind von gleichem Werte. Gibt es keine intelligenten Wesen, sind sie durch die Naturordnung ausgeschlossen, also *real* unmöglich - oder gibt es für gewisse Wahrheitsklassen keine Wesen, die ihrer Erkenntnis fähig sind - dann bleiben diese *idealen* Möglichkeiten ohne erfüllende Wirklichkeit; das Erfassen, Erkennen, Bewußtwerden der Wahrheit (bzw. gewisser Wahrheitsklassen) ist dann nie und nirgend realisiert. Aber jede Wahrheit an sich bleibt, was sie ist, sie behält ihr ideales Sein. Sie ist nicht 'irgendwo im Leeren', sondern sie ist eine Geltungseinheit im unzeitlichen Reiche der Ideen."

77 LU I, A 239 / B 238v: "Folglich sind *apriorische Gesetze*, die zur Wahrheit als solcher, zur Deduktion als solcher und zur Theorie als solcher (d.i. zum allgemeinen Wesen dieser idealen Einheiten) gehören, als Gesetze zu charakterisieren, welche ideale Bedingungen der Möglichkeit von Erkenntnis überhaupt bzw. von deduktiver und theoretischer Erkenntnis überhaupt, ausdrücken, und zwar Bedingungen, welche rein im 'Inhalt' der Erkenntnis gründen. (...) Selbstverständlich können diese Gesetze aber evidente Wendungen erfahren, durch die sie ausdrückliche Beziehung auf die Erkenntnis und das Erkenntnissubjekt gewinnen und nun selbst über reale Möglichkeiten des Erkennens aussagen. Hier wie sonst erwachsen apriorische Behauptungen über reale Möglichkeiten durch Übertragung idealer (...) Verhältnisse auf empirische Einzelfälle." Vgl. LU I, A / B 122v, 185v; LU II, A 671vv / B₂ 199vv.

78 LU I, A / B 140, 160v.

reële betrokkenheid van het reële of subjectieve op het ideële vooronderstellen.⁷⁹ Husserl wil dit laatste evenwel niet volledig toegeven omdat hij vasthoudt aan de onderscheiden zin van het zijn van realiteit en idealiteit. Dat dit niet een bijkomstig probleem is, kan men gemakkelijk inzien door de vraag te stellen naar de wijze waarop het ideële voor het menselijk kennen toegankelijk is. Husserl gaat er in zijn hele gedachtengang van uit dat de zintuiglijke aanschouwing de basis en fundering is van alle acten die het ideële betekenen vervulling kunnen bieden. Dat is de basis van heel Husserls denken.⁸⁰ In concreto betekent dit dat elk schouwen van het ideële moet steunen op een voorbeeld dat in de zintuiglijke aanschouwing, bijvoorbeeld voor de fantasie gegeven is. We moeten telkens een concreet gegeven, dat hier en nu voor ons aanschouwen aanwezig is, naar zijn ideële zin vatten. De concrete redenering is bijvoorbeeld het uitgangspunt voor het vatten van een ideële logische samenhang; het concrete rood van vele rozen is aanleiding om ons de species rood tot bewustzijn te brengen. Maar dat zo'n act van ideatie mogelijk is, vooronderstelt dat de concrete redenering en het concrete rood instantie of geval zijn van het ideële.⁸¹ Als de relatie tussen voorbeeld en idee alleen uitwendig zou zijn, dan zouden we de idee nooit kunnen vatten. De leer van de wezensschauw veronderstelt dus dat het reële naar zijn innerlijke zin genomen het ideële is. In de ervaring van het reële ligt een geldigheid besloten die wordt mee ervaren en die denkend tot uitdrukking kan worden gebracht.

Husserl heeft de reflexie op het apriori dat in al ons denken en ervaren meespeelt opgevat als apriorische wetenschap met een eigen gebied van objecten. Daardoor zijn er twee misverstanden zijn denken binnengeslopen.

Ten eerste heeft hij gemeend dat de geldigheid waar ons denken en ervaren naar verwijzen filosofisch geëxpliciteerd kan worden als het gelden van apriorische objecten. Hij heeft daarbij vergeten dat een ideëel object in wezen een denkobject is. Denkobjecten zijn in de filosofie evenwel slechts begripsmatig geconstrueerde hulpmiddelen om het bewustzijn van geldigheid zoveel mogelijk te expliciteren. Ze zijn niet identiek aan geldigheid zelf, maar brengen deze in een discursieve reconstructie tot uitdrukking. De intuïtie van geldigheid als zodanig blijft als horizon voorondersteld.⁸² De eigenlijke strekking van de

79 LU II, A 6 / B₁ 5: "...alles Logische muß, wofern es als Forschungsobjekt unser eigen werden und die Evidenz der in ihm gründenden apriorischen Gesetze ermöglichen soll, in subjektiver Realisation gegeben sein." Vgl. LU I, A / B 26, 136, 159vv, 183vv. Ook J.R. Mensch, (1981), *The Question of Being in Husserl's Logical Investigations*, p. 42, 128vv, 156vv, behandelt de hier aangesneden problematiek.

80 Zie de Boer, (1966), *Ontwikkelingsgang*, p. 318v.

81 LU I, A / B 74v: "So sind im besonderen die logischen Gesetze erfahrungsmäßige, aber nicht induktive Gesetze. In der psychologischen *Erfahrung* abstrahieren wir die logischen Grundbegriffe und die mit ihnen gegebenen rein begrifflichen Verhältnisse. (...) Niemand wird bezweifeln, daß die *Erkenntnis* der logischen Gesetze, als psychischer Akt, die Einzelerfahrung voraussetzt, daß sie ihre Grundlage hat in der konkreten Anschauung." LU I, A / B 101: "Die Fähigkeit, ideierend im Einzelnen das Allgemeine, in der empirischen Vorstellung den Begriff zu erfassen und uns im wiederholten Vorstellen der Identität der begrifflichen Intention zu versichern, ist die Voraussetzung für die Möglichkeit der Erkenntnis, des Denkens." Vgl. ook LU II, A / B₁ 8, 109.

82 Vgl. voor de grondslagen van de wiskunde L. Fleischhacker, (1982), *Over de grenzen van de kwantiteit*, in het bijzonder p. 26-30 en p. 84-88.

fenomenologische - dat wil zeggen aanschouwelijke - toegang tot het apriori van de kennis is, dat in de concrete ervaring een apriorisch gehalte besloten ligt. Door dat gehalte als een apart voorwerp te beschouwen wordt het geobjectiveerd. We stellen het voor ons alsof het een constructie van het logisch denken is. Daardoor heeft Husserl de eigenlijke zijnswijze van het apriori vergeten.

Ten tweede begrijpt Husserl zijn eigen filosofische reflexie naar analogie van het denken van apriorische wetenschappen zoals wiskunde en logica. Hij meent dat de reflexie op de zintuiglijke aanschouwing en op de aanschouwing van de apriorische wetenschappen zelf weer een vorm van apriorische aanschouwing is, namelijk een descriptieve wezens-psychologie. Die zou dan de filosofische verheldering moeten brengen van de relatie van apriori en aposteriori. Daardoor identificeert hij evenwel zijn fenomenologische verheldering van de apriorische grondslag van ons denken en ervaren met de construerende denkwijze van de apriorische wetenschappen. Husserl denkt objectivistisch over de filosofische reflexie op het apriori van het kennen. De reflexieve betrokkenheid van de filosofie op de geldigheid die in het kennen doorschijnt interpreteert hij naar analogie van het denkend stellen en aanschouwelijk voorstellen van ideële objecten. Daardoor vergeet hij dat de pointe van zijn fenomenologie een uitleg van de ervaring naar haar apriorisch gehalte is. De reflexie op het apriori moet begrepen worden als een filosofische hermeneutiek. Husserls pretentie dat hij een streng wetenschappelijke grondslag van de filosofie heeft gevonden en dat de filosofische kennis aanschouwelijk evidente kennis is, wijst een andere kant op. Zij toont Husserls oriëntatie op het kennisideaal van de wiskunde.

Hier blijkt de kern te liggen van Husserls interpretatie van zijn fenomenologie in de *Logische Untersuchungen*. Deze kern is de oriëntatie op een zuivere aanschouwelijkheid die ook in de wiskunde te vinden is. Husserl wil de aanschouwelijke fundering van apriorische grondbegrippen in de filosofie denken naar analogie van de mathematische grondbegrippen. Dit mathematisch vooroordeel brengt hem ertoe zich de fundering van zijn fenomenologie voor te stellen naar analogie van de fundering van de wiskunde in de ideële aanschouwing.⁸³

§ 12 Zijn en behoren

De scheiding van het reële en het ideële, die Husserl verdiept tot een metafysisch dualisme, impliceert ook dat idee en ideaal, denkact en wilsact uit elkaar vallen. Idee is niet identiek met ideaal want een ideaal is een concreet oerbeeld

83 LU II, B₁ 18 en H. Philipse, (1983), *De fundering van de logica in Husserls 'Logische Untersuchungen'*, p. 66. Hier ligt een verwantschap met de fundering van het mathematisch denken bij Kant. Zie E. Lask, (1902), *Fichtes Idealismus und die Geschichte*, p. 46: "...in der Mathematik ist das anschauliche Objekt ein Einzelnes, Konkretes, 'Gegebenes', aber ein apriori, nicht ein aposteriori Gegebenes wie das Materiale der Empfindung; es ist - ein logisches Unikum! - individuell, einmalig und doch zugleich apriori konstruierbar. Bei dem apriori Gegebenen kann man das Mannigfaltige vom Begriff, von der allgemeinen Regel aus *entstehen* lassen, bei dem aposteriori Gegebenen dagegen stößt man bei dem Versuch, es entstehen zu lassen, auf den harten Kern logischer Undurchdringlichkeit. (...) was unsere eigene logische (konstruierende) Tätigkeit hineingelegt hat, kann sie leicht wieder herausholen. So schauen wir im einzelnen mathematischen Gebilde zugleich den Begriff an." Vgl. Kant, *Kritik der reinen Vernunft*, B 742vv.

dat de realiteit insluit, terwijl idee als species slechts eenheid in de veelvoudigheid is.⁸⁴ Husserl wil met andere woorden een waterdichte scheiding tussen idealiteit en realiteit overeind houden. Het intellect dat betrokken is op de apriorische idee mag niet in verband gebracht worden met de wil waarvoor deze idee een te realiseren ideaal vertegenwoordigt.

Maar hoe kunnen we in ons kennen daadwerkelijk op waarheid betrokken zijn zonder een idee tot ideaal te maken? Husserl wil niet toegeven dat er een reële verhouding van realiteit en idealiteit is omdat hij bij een reële band aan natuurcausaliteit denkt. Hij vreest weer terug te vallen in een reductionistische, psychologische beschouwingswijze. Maar als het reële niet realiter op de ideële voorwaarde van mogelijkheid betrokken is, mist het zin.⁸⁵

Ook wetenschapstheoretisch behandelt Husserl het verband van het reële en het ideële. Praktische disciplines zoals de normatieve logica of ethiek vooronderstellen theoretische disciplines. Dit wordt door Husserl nader toegelicht aan de hand van de analyse van normatieve zinnen (*Sollenssätze*).⁸⁶ Husserl verdedigt dat de essentie van zinnen die een behoren uitdrukken niet gezocht moet worden in een bevel, opdracht of wens, maar in het feit dat zulke zinnen zeggen dat iets goed is. 'Een strijder behoort dapper te zijn' kunnen we bijvoorbeeld herformuleren als: 'Slechts een strijder die dapper is, is een goede strijder'. Deze laatste uitspraak vooronderstelt een waardehouding of waardeschatting die een mogelijk kenmerk van strijders, zoals dapper zijn, billijkt of als waardevol voorstelt. Husserl stelt dat we zo'n waardehouding een algemene strekking kunnen geven door de inhoud van de term 'goed' op algemene wijze te bepalen. Op een zodanige inhoud kunnen we een normatieve discipline baseren. Vanuit een basisnorm kunnen een aantal concretere normen afgeleid worden die van toepassing zijn op bepaalde objecten of klassen van objecten.

De inhoud van deze basisnorm is bijvoorbeeld: Kants categorische imperatief, het grootste geluk voor het grootste aantal mensen, het streven naar kennis of naar lust. Hij wordt geconstitueerd door een of meer kenmerken die aan objecten kunnen toekomen. Het al dan niet bezitten ervan bepaalt of objecten onder de klasse van goede, of onder de klasse van slechte objecten vallen. Husserls these is dat zodra we de basisnorm respectievelijk basiswaarde of laatste doel onafhankelijk van het normatief interesse denken, we een theoretische wetenschap overhouden die ons vertelt onder welke apriorische voorwaarden objecten een bepaald kenmerk zoals kennis of lust kunnen hebben of

84 LU II, A / B₁ 102: "Die Idealität im gewöhnlichen, normativen Sinne schließt die Realität ein. Das Ideal ist ein konkretes Urbild, das sogar als wirkliches Ding existieren und vor Augen stehen kann: wie wenn sich der Kunstjünger die Werke eines großen Meisters als Ideale vorsetzt, welchen er in seinem Schaffen nachlebt und nachstrebt. Und selbst wo das Ideal nicht realisierbar ist, da ist es mindestens in der Vorstellungsintention ein Individuum. Die Idealität des Spezifischen ist hingegen der ausschließende Gegensatz zur Realität oder Individualität; es ist kein Ziel möglichen Strebens, seine Idealität ist die der 'Einheit in der Mannigfaltigkeit'; nicht die Spezies selbst, sondern nur das unter sie fallende Einzelne ist eventuell ein praktisches Ideal."

85 Husserl staat niet vreemd tegenover de gedachte dat de idee tegelijkertijd een ideaal is, omdat dat immers in zijn gedachte van de normerende functie van de zuivere denkwetten besloten ligt. Dat bewijzen bijvoorbeeld LU I, A / B 142 en LU II, A 670v / B₂ 198v.

86 LU I, A / B 40-50. Vgl. LU I, A / B 155-161.

verkrijgen. We hebben dan in een relatie van de norm en het genormeerde de theoretische grondslag opgespoord: de relatie van de kenmerken die in overeenstemming met de norm aan een object toe moeten komen en de specificatie van de voorwaarden die daarvoor vervuld moeten zijn.⁸⁷

Husserl is dubbelzinnig over de beantwoording van de fundamentele vraag hoe we bepalen wat de inhoud van de basisnorm is. Zijn eerste antwoord is, dat we voor de logische analyse van zinnen die een behoren uitdrukken, kunnen volstaan met de constatering dat bepaalde inhouden voor waardevol gehouden worden. De vraag naar de aard van de geldigheid van de intentie dat iets goed of van waarde is, is dan niet van belang.⁸⁸ Toch is dit antwoord niet bevredigend. Want de vraag dient zich aan, hoe we de waardehouding of waardeschatting eigenlijk moeten begrijpen. Hoe komt de inhoud daarvan tot stand? Als de zin van de term 'goed' door een waardeschatting gegeven wordt, dan is de vraag naar de constitutie van die schatting, de vraag op grond waarvan een dergelijke schatting voltrokken wordt, van fundamenteel belang.

Husserls manier van uitdrukken wijst hier en daar in de richting van een voluntaristische opvatting. Als bepaalde empirisch voorgestelde inhouden immers de inhoud van het begrip 'goed' constitueren, dan lijkt het er op dat wij de scheppers van het verband tussen goedheid en die voorgestelde inhouden zijn. Het is dan een feitelijk voltrokken wilsact die de goedheid van bepaalde inhouden, bijvoorbeeld het dapper zijn van strijders, met uitsluiting van hun tegendeel vastlegt. Allerlei inhouden kunnen dan als inhoud van het criterium van goedheid optreden, zoals de kennis of de lust. Husserl denkt evenwel verder waar hij overweegt, dat waardehoudingen betrokken zijn op het goede in bepaalde zin, bijvoorbeeld op het nuttige, schone of zedelijke.⁸⁹ De concrete, empirisch gegeven kenmerken die daar onder vallen zijn voorbeelden of instanties die de inhoud van het begrip 'goed' niet constitueren maar exemplificeren. Goed-zijn wordt dan geconstitueerd door de betrokkenheid op een bepaalde zin die bij een schatting als gezichtspunt wordt gehanteerd en van waaruit empirisch aangetroffen kenmerken van objecten beoordeeld of geschat kunnen worden. In het voorbeeld van de dappere strijder zouden we ons bijvoorbeeld kunnen afvragen in welke zin een dappere strijder een goede strijder is. Is dapperheid ethisch vereist, maatschappelijk nuttig, of is lafheid bij strijders onesthetisch? De beantwoording van een dergelijke vraag veronderstelt, dat we waarde

87 LU I, A / B 48: "So schließt z.B. jeder normative Satz der Form 'Ein A soll B sein' den theoretischen Satz ein 'Nur ein A, welches B ist, hat die Beschaffenheiten C', wobei wir durch C den konstitutiven Inhalt des maßgebenden Prädikates 'gut' andeuten (z.B. die Lust, die Erkenntnis, kurz das durch die fundamentale Werthaltung im gegebenen Kreise eben als gut Ausgezeichnete). Der neue Satz ist ein rein theoretischer, er enthält nichts mehr von dem Gedanken der Normierung. Und umgekehrt, gilt irgendein Satz dieser letzteren Form und erwächst als ein Neues die Werthaltung eines C als solchen, die eine normierende Beziehung zu ihm erwünscht sein läßt, so nimmt der theoretische Satz die normative Form an: 'Nur ein A, welches B ist, ist ein gutes', d.h. 'Ein A soll B sein'."

88 LU I, A / B 43v.

89 LU I, A / B 41v: "Der Terminus 'gut' dient uns hier natürlich im weitesten Sinne des irgendwie Wertvollen; er ist in den konkreten, unter unsere Formel gehörigen Sätzen jeweilig in dem besonderen Sinne der Werthaltungen zu verstehen, die ihnen zugrunde liegen, z.B. als Nützliches, Schönes, Sittliches u. dgl. Es gibt so vielfältige Arten der Rede vom Sollen, als es verschiedene Arten von Werthaltungen, also Arten von - wirklichen oder vermeintlichen - Werten gibt."

als gezichtspunt kunnen onderscheiden van waarde als 'objectief', aantrefbaar kenmerk van objecten. Dat waardoor iets waardevol is, de waarde, moet onderscheiden worden van het concretum waaraan waarde toekomt.

Husserl beantwoordt de vraag naar de constitutie van de inhoud van het goed-zijn door te spreken over een 'definitie' van de waarde-inhoud die - zo voegt hij er aan toe - niet nominaal mag zijn.⁹⁰ Een zodanige definitie is volgens hem te vergelijken met de definities van de getallenrij die het fundament zijn van stellingen over numerieke verhoudingen in de rekenkunde. De fundamentele waardehouding wordt dus geconstitueerd doordat de inhoud ervan apriorisch algemeen als een soort axioma wordt vastgelegd. Dit is de basisnorm die als de maatstaf fungeert welke de logische fundering van normeringen vormt. Vandaar dat normatieve disciplines als apriorische disciplines op een lijn gesteld kunnen worden met theoretische.⁹¹

Hoe komt het dat Husserls uiteenzetting ondanks de apriorische grondslag die de waardeschatting krijgt toebedeeld toch een voluntaristische indruk maakt? Mijns inziens komt dat, doordat Husserl funderende waarden als axiomatische uitgangspunten opvat. Net zoals de getallen ondanks hun basis in de aanschouwing mathematische gedachtenconstructies zijn⁹², worden waarden door Husserl opgevat als een soort mathematisch geconstrueerde entiteiten. De definitie van het goede komt daardoor in een geconstrueerde, axiomatische sfeer te liggen. Doordat Husserl zich het apriori indenkt naar analogie van een mathematisch object blijft de waardesfeer iets willekeurigs houden. De verschillende normatieve uitgangspunten staan naast elkaar als even zo vele logische mogelijkheden. Husserl lijkt dit probleem niet onderkend te hebben. De intentie van zijn denken is juist het overwinnen van de sfeer van de contingentie, ook waar het om het waarden gaat. Pas Weber zal er zijn voluntaristische conclusies aan verbinden. Hij ziet in dat de mathematisering van het wereldbeeld welke bij Husserl voltrokken wordt, tot een voluntaristische interpretatie van waarden moet leiden.⁹³

90 LU I, A / B 45v: "Die Grundnorm ist das Korrelat der Definition des im fraglichen Sinne 'Guten' und 'Besseren'; sie gibt an, nach welchem *Grundmaße* (*Grundwerte*) alle Normierung zu vollziehen ist, und stellt somit im eigentlichen Sinne nicht einen normativen Satz dar. Das Verhältnis der Grundnorm zu den eigentlich normierenden Sätzen ist analog demjenigen zwischen den sogenannten Definitionen der Zahlenreihe und den - immer auf sie rückbezogenen - Lehrsätzen über numerische Verhältnisse in der Arithmetik. Man könnte auch hier die Grundnorm als 'Definition' des maßgebenden Begriffes vom Guten - z.B. des sittlich Guten - bezeichnen; womit freilich der gewöhnliche logische Begriff der Definition verlassen wäre." Vgl. LU I, A / B 43.

91 LU I, A / B 43: "Solche [nl. normatieve] Disziplinen halten sich überhaupt jenseits aller individuellen Existenz, ihre Allgemeinheiten sind 'rein begrifflicher' Art, sie haben den Charakter von Gesetzen im echten Sinne des Wortes." [dat wil zeggen wezenswetten]. LU I, A / B 46: "Stellen wir uns das Ziel mit Beziehung auf eine derartige 'Definition', also mit Beziehung auf eine fundamentale allgemeine Wertung, die Gesamtheit zusammengehöriger normativer Sätze wissenschaftlich zu erforschen, so erwächst die Idee einer *normativen Disziplin*. Jede solche Disziplin ist also eindeutig charakterisiert durch ihre Grundnorm bzw. durch die Definition dessen, was in ihr als das 'Gute' gelten soll."

92 L. Fleischhacker, (1982), p. 86vv, 92v.

93 Zie §§ 21, 22, 26, 27. Scheler heeft het onderhavige probleem op andere wijze willen oplossen. Hij tracht waarden te funderen door te verwijzen naar een intentioneel voelen van waarden als oorspronkelijke apriorisch gegeven kwaliteiten, die toegankelijk zijn onafhankelijk van onze theoretische verhouding tot de werkelijkheid.

Maar is waardevol-zijn wel zo uitwendig aan het bestaan als Husserl beweert? Kunnen we de klasse van strijders zo gemakkelijk in dappere en laffe verdelen als Husserl wil doen voorkomen? Een laffe strijder is immers in mindere zin strijder dan een dappere. De dapperheid ligt in de zin van het strijder-zijn. Het is duidelijk dat Husserl hiervan niets wil weten. Hij wil een waterdichte scheiding overeind houden tussen het zijn en het behoren. De strijders die we ons voorstellen zoals ze empirisch bestaan, zoals ze feitelijk 'zijn', kunnen we op basis van hun gedrag onderverdelen in dappere en laffe. De dappere strijders noemen we op grond van een waardeschatting 'goede' strijders. Er is dan geen intrinsiek verband tussen de dapperheid en het strijder-zijn. Dat dapperheid voor een strijder goed is, is logisch en ontologisch toevallig.

Concluderend kunnen we stellen, dat juist in zoverre Husserl zijn en behoren zuiver uit elkaar probeert te houden, hij de neiging heeft het object van empirisch denken positivistisch te interpreteren als een conglomeraat van feiten. Complementair daaraan interpreteert hij de betrekking tot waarden voluntaristisch. Husserl denkt de verhouding van zijn en behoren als een verhouding van feitelijkheid en een daaraan uitwendige toekenning van waarde. Als je wilt weten wat de inhoud van een norm is, moet je eerst vaststellen wat het wil zeggen aan de norm te voldoen. De predikaten die van toepassing zijn op instanties die aan de norm voldoen begrenzen de gevallen waarin het predikaat 'goed' in tegenstelling tot het predikaat 'slecht' gehanteerd mag worden. Een norm veronderstelt een waardeoordeel, een oordeel dat beweert dat datgene wat door de norm geëist wordt goed is en het tegendeel slecht.⁹⁴ Predikaten, die een bepaalde sfeer van mogelijke gevallen omschrijven en afgrenzen, kunnen een bepaalde normerende toepassing constitueren zonder zelf evenwel intrinsiek op waarde betrokken te zijn. Waarden zijn het resultaat van een wijze van beschouwen die hypothetisch de inhoud van een basisnorm bepaalt. De ideële geldigheid van waarden is met andere woorden een denkconstructie. Waarden zijn niet intrinsiek op de realiteit betrokken.

§ 13 *Objectivisme*

We moeten er aan vasthouden dat de wezensschouw een vorm van hermeneutiek is⁹⁵, namelijk het vatten van de noodzakelijkheid in het reële. De wezensschouw probeert immers de apriorische strekking van een reëel gegeven te vatten. Dat geschiedt in een proces van interpretatie waarin wordt getoond dat in het feitelijke een wezensnoodzakelijkheid doorschijnt of tot uitdrukking komt. Het feitelijke is dan belichaming van apriorische zin. Als we Husserls betogen over de wezensschouw volgen, kunnen we de volgende vraag stellen. Is het terecht de ideële zin van het reële als een ideëel zijn op te vatten dat gegeven is als eindig voorwerp voor het denken, analoog aan de gegevenheid van de voorwerpen van de zintuiglijke waarneming? Juist bij een interpretatie die

94 LU I, A / B 41, 43.

95 Dat is mijns inziens de pointe van de fenomenologie. Zie bijvoorbeeld LU II, A / B₁ 21 (vgl. § 11 einde).

betrokken is op het gehalte aan zin hebben we toch de ervaring dat zin geen aantrefbaar gegeven is. Zin is een verborgen oneindigheid die we in interpretaties nooit definitief kunnen fixeren. Zin is namelijk datgene wat we begrijpen middels een verwijzing en is daarom niet aanwijsbaar. Het is de niet-voorwerpelijke strekking die aan iets voorwerpelijks zichtbaar gemaakt kan worden. In het betekenisfenomeen raken immanentie en transcendentie aan elkaar. Het ideële houdt een onreducerbaar overschot ten opzichte van ons vermogen om het begripsmatig tot uitdrukking te brengen. We kunnen de verwijzing naar zin telkens opnieuw uitleggen al naar gelang het licht waarin we haar interpreteren. Husserl denkt evenwel dat zin op dezelfde wijze voorwerp is als datgene wat er naar verwijst.

Husserl verwacht een abstract, constituerend beginsel van iets concreets met een ideëel object (vgl. § 12). Hij vat zin niet op als datgene waardoor iets zinvol is, maar maakt het tot een ideëel quasi-aantrefbaar object.⁹⁶ Bovendien brengt hij betekenis binnen een mathematische sfeer van geconstrueerde, eindige denkobjecten. Dit zou ik 'objectivisme' willen noemen. Het principe, dat aan 'principiële' handelingen ten grondslag ligt, is evenwel niet een voorwerpeijk gegeven en mag je niet denatureren tot dat wat geschouwd zou kunnen worden als ware het een aantrefbaar iets.⁹⁷

We kunnen het logisch of ethisch fenomeen en de intuïtie van geldigheid waarin dit fenomeen gegeven is niet reduceren tot de begripsmatige constructies die gangbaar zijn in logica of ethiek. Husserl vooronderstelt daarentegen de adequaatheid en principiële afgeslotenheid van de begrippen die evident op het ideële betrekking hebben. Hij grijpt kunstmatig vooruit op een logica die de logische vormen in ideale volledigheid en axiomatische geslotenheid formuleert en systematiseert. Hij miskent de onafgeslotenheid en historiciteit van de logica als apriorische wetenschap omdat hij zich telkens richt op de ontijdelijke zin van haar object. Maar de feitelijke wetenschap die 'logica' heet heeft geen ontijdelijk karakter! Het is een begripsconstructie die onder allerlei contingente historische voorwaarden, zoals het reeds aanwezige filosofische en logische denken, tot stand komt. Husserl verwacht de idealiteit van het object van de logica met de idealiteit van de begripsvorming waarin het logisch fenomeen tot uit-

96 LU II, A / B₁ 90: "Alles, was ist, ist 'an sich' erkennbar, und sein Sein ist inhaltlich bestimmtes Sein, das sich dokumentiert in den und den 'Wahrheiten an sich'. Was ist, hat seine an sich fest bestimmten Beschaffenheiten und Verhältnisse (...). Was aber in sich fest bestimmt ist, das muß sich objektiv bestimmen lassen, und was sich objektiv bestimmen läßt, das läßt sich, ideal gesprochen, in fest bestimmten Wortbedeutungen ausdrücken. Dem Sein an sich entsprechen die Wahrheiten an sich und diesen wieder die festen und eindeutigen Aussagen an sich."

97 LU II, A 124v / B₁ 125: "Wir leugnen es nicht und legen vielmehr Gewicht darauf, daß innerhalb der begrifflichen Einheit des Seienden (oder was dasselbe: des Gegenstandes überhaupt) ein fundamentaler kategorialer Unterschied bestehe, dem wir eben Rechnung tragen durch den Unterschied zwischen idealem Sein und realem Sein, Sein als Spezies und Sein als Individuelles. Und ebenso spaltet sich die begriffliche Einheit der Prädikation in zwei wesentlich unterschiedene Arten (...). In jedem Falle kommt einem Gegenstand (Subjekt) etwas (ein Prädikat) zu oder nicht zu, und der Sinn dieses allgemeinsten Zukommens mit den ihm zugehörigen Gesetzen bestimmt auch den allgemeinen Sinn des Seins, bzw. des Gegenstandes überhaupt;" Vgl. LU II, A 139v / B₁ 140. Zie voor deze kritiek ook A. Metzger, (1968), *Existenzialismus und Sozialismus*, p. 18vv.

drukking wordt gebracht. De begripsvorming heeft ondanks de betrokkenheid op het ideële zelf een contingent, historisch karakter. Husserl verwacht het ideële karakter van de betekenissen, begripsinhouden, met aprioriteit, wezensnoodzakelijkheid.⁹⁸

§ 14 Husserl en Weber

In de literatuur bestaan er over de historische relatie van Weber tot het denken van Husserl naar mijn weten alleen terloopse opmerkingen.⁹⁹ Weber heeft zich vanaf zijn tweede artikel over Roscher en Knies ('Knies und das Irrationalitätsproblem', 1905) expliciet op Husserls eerste hoofdwerk, de *Logische Untersuchungen*, beroepen. De laatste verwijzing naar Husserl staat in het artikel 'Ueber einige Kategorien der verstehenden Soziologie' (1913). Daarna is hij niet meer op Husserl teruggekomen. Over de door de fenomenologie beïnvloede stroming binnen de cultuurwetenschappen heeft hij zich later zeer negatief uitgelaten.¹⁰⁰ Wat zou de reden kunnen zijn geweest van Webers zwijgen over Husserl na 1913? Binnen het kader van deze studie kan ik daar slechts een hypothese over opwerpen. Afgezien van het opdringen van een intuïtieve, schouwende benadering binnen het empirisch wetenschappelijk onderzoek, een benadering die Weber onverantwoord vond, is zijn zwijgen over Husserl wellicht ook te verklaren uit de publikatie van Husserls *Ideen zu einer reinen Phänomenologie und phänomenologischen Philosophie* in 1913. Daarin staat de transcendentaal-filosofische wending van diens denken centraal. Het is voor het onderzoek naar de relatie tussen Weber en Husserl bepalend geweest dat de door Husserl geïnspireerde Weber-interpretatie van A. Schütz niet uitgaat van Husserls denken ten tijde van de *Logische Untersuchungen*, maar van de transcendentaal-filosofische fase ervan. Daardoor is Webers eigen verwerking van de fenomenologie van Husserl uit het zicht verdwenen. Door Webers verwijzingen naar de eerste druk van de *Logische Untersuchungen* serieus te nemen, kunnen we mijns inziens meer van de filosofische grondslag van zijn denken begrijpen.

Hoe heeft Weber Husserls denken gereciperd? Ik heb reeds de stelling naar voren gebracht (§ 10 einde), dat het onderscheid tussen empirisch en apriorisch denken en parallel daaraan tussen empirische en dogmatische disciplines, dat bij Weber zo'n centrale rol speelt, teruggevoerd kan worden op Husserls dualisme van reëel en ideële zijn. In de *Logische Untersuchungen* is er evenwel geen antwoord te vinden op de vraag hoe het ideële ingevoegd kan worden in een

98 In het voorwoord van de tweede druk van de *Logische Untersuchungen* heeft Husserl daar ook zelf een probleem gezien (LU I, B XIIIv), zonder overigens afstand te doen van de wezensnoodzakelijkheid van de begrippen die op het apriori betrekking hebben.

99 Bijvoorbeeld Henrich, (1952), *Die Einheit der Wissenschaftslehre Max Webers*, p. 37; Winckelmann, (1954), *Legitimität und Legalität in Max Webers Herrschaftssoziologie*, p. 17vv; Tenbruck, (1959), 'Die Genesis der Methodologie Max Webers', p. 608, 622; Honigsheim, (1964), 'Max Weber in Heidelberg', p. 182; Mühlmann, (1966), *Max Weber und die rationale Soziologie*, p. 24, 26; Loos, (1970), *Zur Wert- und Rechtslehre Max Webers*, p. 111 noot 133; Runciman, (1972), *A Critique of Max Weber's Philosophy of Social Science*, p. 81 noot; Rossi, (1985), 'Die Methodologie der Geschichts- und Sozialwissenschaften', p. 26; dez., (1987), 'Max Weber and Benedetto Croce', p. 448.

100 Rel I, 14 en Schelers Zusätze bij *Probleme einer Soziologie des Wissens*, p. 432.

causale keten van gebeurtenissen. In het denken van Husserl is dit een van de aporieën die hij ten tijde van de *Logische Untersuchungen* niet heeft weten op te lossen.¹⁰¹ Een van de centrale problemen in Webers wetenschapsleer betreft diens gevolgde verhouding van ideële geldigheid en feitelijk causaal proces. Methodologisch komt dit probleem tot uiting in de verhouding van normatief en feitelijk verstaan, van ideaaltypisch verstaan en feitelijke causale gelding van een duiding (zie §§ 17, 18).

De hiermee samenhangende scheiding van feitelijke constatering en waardeschatting welke voor Weber zo fundamenteel is, heeft zijn achtergrond niet alleen in het denken van Rickert (zie §§ 6, 7), maar ook in het denken van Husserl (zie § 12). De logische interpretatie welke Husserl aan deze scheiding geeft komt ook bij Weber tevoorschijn. Webers these dat de grondslag van de waardevrijheid gelegen is in een strikt logisch onderscheid van constateren en stelling nemen¹⁰² is primair aan Husserl ontleend. Weber stelt immers in navolging van Husserl dat het onderscheid tussen de acten van feitelijk constateren en waarderend stelling nemen inzichtelijk is voor het logisch denken.

Een volgend probleem betreft de aard van de ideële mogelijkheid van de logische en ethische axioma's die ten grondslag liggen aan het deductieve denken van logica en axiologie. Husserl stelt zich het apriori voor als een deductief-axiomatisch stelsel waarbij de axioma's de status van evidente, logisch mogelijke uitgangspunten hebben. Ze zijn niet meer fundeërbaar in deductief logische zin, maar alleen fenomenologisch op te helderen door de schouw van hun mogelijkheid. Weber heeft deze conceptie van waarden als objecten van logisch denken van Husserl overgenomen. De gedachte dat geldigheid uitgelegd kan worden als het gelden van ideële objecten is een van de filosofische vooronderstellingen van Webers denken. Tegelijkertijd ontleent hij aan Husserl de logische interpretatie van het begrip 'evidentie' als samengaan van denken en aanschouwen (zie §§ 11, 16).

Kunnen de laatste uitgangspunten van denken en waarden met elkaar in strijd komen? In Husserls gedachtengang is zo'n strijdigheid niet mogelijk in zoverre uitgangspunten gelijkelijk logisch mogelijk zijn. Want hetgeen logisch mogelijk is, kan niet tegelijkertijd logisch onmogelijk zijn. Ze zijn evenwel strijdig met elkaar in zoverre ze gewild worden, want de ene mogelijkheid is de andere niet. Er zijn onreducerbaar veel uitgangspunten. Weber zal de conclusie trekken dat waarden naar hun zin, dat wil zeggen naar hun reële betekenis, strijden. Die conclusie is onontkoombaar zodra we de apriorische mogelijkheden uit hun ideëel schaduwbestaan verlossen en hun reële betekenis vooropstellen.

101 Zie de Boer, (1966), p. 273, 278, 280, 351.

102 WL 509.